

Česká barokní literatura (20. léta 17. stol. – asi 70. léta 18. stol.)

Počátky baroka

(20. léta 17. století – asi polovina 17. století)

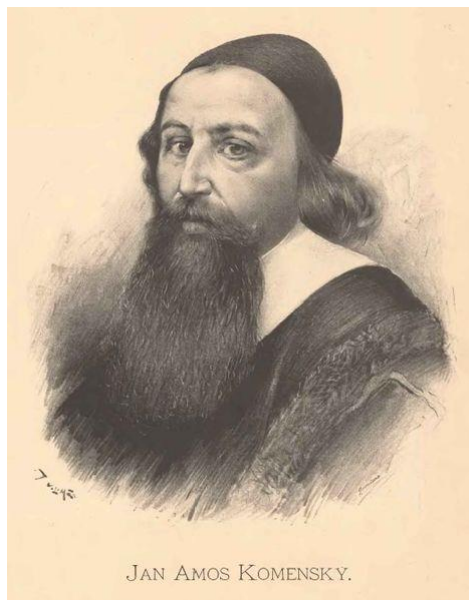
Jan Amos Komenský

(1592-1670)

„Kdo se chce stát vzdělaným, musí si nad zlato a stříbro vážit knih.“

„Vystupuji s touhou přinést světu buď novou pochodeň nebo alespoň nové jiskry k rozžetí nové pochodně (...), jest vpravdě čas, abychom po všech minulých staletích doufali ve věci větší a o větší věci se pokoušeli.“

- *Najděte souvislost těchto citátů s životem a dílem Komenského.*

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Labyrint světa a ráj srdce

(rukopis z r. 1623, tisk z r. 1631)

Nejvýraznější a nejsoučasnější staročeské dílo. Po formální stránce je toto dílo začátkem krásné prózy v české literatuře.

Úplný název díla:

Labyrint světa a ráj srdce

to jest

SVĚTLÉ VYMALOVÁNÍ,

kterak v tom světě a věcech jeho všechněch nic není než matení a motání,
kolotání a lopotování, mámení a šalba, bída a tesknost, a naposledy omrzení
všeho a zoufání:

*ale kdož doma v srdci svém sedě, s jediným Pánem Bohem se uzavírá, ten sám
k pravému a plnému myslí uspokojení a radosti že přichází.*

Kapitola XIX

Poutník stav vrchností spatřuje
Vrchností rozdílní stupňové

(1) Přišli jsme tedy do jiné ulice, kdež po všech stranách plno vidím vyšších i nižších stolic: na nichž sedícím „pane rychtáři, pane purgmistře, pane úředníče, pane regente, pane purkrabí, pane kanclíři, pane místodržící, páni soudcové, milostivý králi, kníže, pane“ etc. (*atd.*) říkali. I dí mi tlumočnick: „Nu, tu máš ty lidi, kteříž soudy a výpovědi (*rozsudky*) v rozepřech konajíce, zlé trescíce, dobrých přichraňující, řád v světě zdržují.“ „Toť jest ovšem pěkná, a mám za to nevyhnutelná, v lidském pokolení věc,“ řekl jsem. „Odkud se pak takoví lidé berou?“ Odpověděl mi: „Některí se k tomu rodí; jiní od nich, aneb od obce vybráni bývají, ti, kteříž by za nejmoudřejší ze všech a nezkušenější a spravedlnosti a práv nejповědomější uznáni byli.“ „I to pěkně,“ dím já.

(2) Vtom mi se pohleděti udá (*naskytne*), a spatřím, an se někteří do stolic (*do úředních hodností*) vkupují, jiní vprošují, jiní vpochlebují, jiní sami sázejí: a vida to, „Hle, hle, neřád!“ zkřikl jsem. „I mlč, všetýčko,“ dí tlumočnick, „zlým toho zaživeš (*zle to odpykáš*), uslyší-li.“ „A proč nečekají,“ dím já, „až by zvoleni byli?“ Odpověděl: „Herež (*nuže*), oni sebe bezpochyby povědomí jsouc, s tu práci se

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

býti znají (*vědí, že tu práci zastanou*): když je za ty jiní přijímají, co tobě do toho?“

(3) Já tedy umlкну, a přiopravě sobě brýlí, hledím pilně po nich, a uzřím věc nenadálou, že jmenovitě řídko který z nich všechny oudy měl, každému téměř něčeho potřebného se nedostávalo. Někteří neměli uší, jimiž by stížnosti poddaných vyslyšati; jiní očí, jimiž by neřády před sebou znamenati; jiní nosu, kterýmž by šibalů proti právu úklady čenichati; jiní jazyku, kterýmž by za němé utištěné promlouvati; jiní rukou, kterýmiž by úsudky spravedlnosti vykonávati mohli; mnozí ani srdce neměli, aby, co spravedlnost káže, konati směli.

(4) Kteří pak všechno to měli, viděl jsem je utrápené lidi býti: nebo na ně ustavičně nabíháno, ani pojísti, ani pospati pokojně nemohli. Ježto ti druzí víc než odpolu zahálivý (*zahálčivý*) život vedli. I řekl jsem: „Ale proč pak takovým těmto soudy a práva svěřují, kteří potřebných k tomu oudů nemají?“ Odpověděl tlumočník, že toho není, než že se mně tak zdá. Nebo prý: Qui nescit simulare, nescit regnare (*kdo se neumí přetvařovat, neumí vládnout*): kdo jiné spravuje, musí často neviděti, neslyšeti, nerozuměti, byť i viděl, slyšel a rozuměl. „Čemuž ty, jakožto v věcech politických neprošlý, nerozumíš.“ „A vždyť já vidím na mou věru,“ řekl jsem, „že při nich toho, což by býti mělo, není.“ „A já tobě radím,“ dí on, „mlč: slibujit sic, nepřestaneš-li mudrování, octneš se, kde by nerád. Co nevíš, že soudce poříkati k hrdlu sahá (*soudce pomlouvá je hrdelní zločin*)?“ Takž jsem umlkl a tiše se na všechno díval. Než nevidí mi se, co jsem na které stolici obzvlášť spatřil, všechno vyčítati (*vypočítávat*): dvojího toliko dotknu.

Soudů obecních častá nespráva a křivdy

(5) Zastavil jsem se nejpilněji při soudu senátorském, kdež jsem jména pánů soudců tato spatřil: Atheus (*Neznaboh*), Svárurád, Sluchosud, Stranobij, Osobolib, Zlatomíl, Darober, Nezkus, Malovřed, Nedbal, Kvapil, Ledabyli; všech pak prezident a nejvyšší sudí neb primas pan Takchcimít. Z kterýchž jmen hned jsem se, jací tu soudové bývají, dovtipovati začal: avšak příklad se v mé přítomnosti trefil. Sprostnost (*Upřímnost*) obžalována byla od Soka (*odpůrce*), že by některé dobré lidi zhaněla, lichevníkům lakomců, pijanům ožralců spílající a nevím co víc přemluvivši (*namluvivši*). Svědkové vedeni byli Kleveta, Lež,

evropský
sociální
fond v ČR

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Podhled (*Podezření*); prokurátorem ku právu byl Pochleba z jedné strany, z druhé Darmotlach, kteréhož však Sprostnost pravila se nepotřebovati: a tázána byvši, zná-li se k tomu, co na ni prožalováno, řekla: „Znám, milí páni soudcové,“ a přidala, „ted' (*zde*) stojím, jinak mluvíti nemohu; Pán Bůh mi pomáhej!“ Tu soudcové shlukše se, sbírali hlasy. Atheus řekl: „Takt' jest sic, jak to žensko praví: ale co ona to trápiti (*tlachat*) má? Necháme-li ji tak, pokusí se i o nás třeba hubou tlouci, přimlouvám se, ať jest ztrestána.“ Svárurád řekl: „Ovšem. Nebo kdyby to jednomu prošlo, jiní by také chtěli, aby se jim promíjelo.“ Sluchosud řekl: „Já sic nevím vlastně, jak to bylo: než poněvadž sobě Sok tu věc tak vysoce vede (*pokládá za tak důležitou*), rozumím, zeť ho opravdu bolí; nechť jest ztrestána.“ Stranobij řekl: „Já jsem již prvé věděl, že ta drchta (*klepna*) všecko, co ví, vyplésti (*vyžvaní*): potřebí ji hubu zacpati.“ Osobolib dí: „Uražený jest můj dobrý přítel, mělať ho pro mne aspoň ušetřiti a ne tak špincovati (*špičkovat*): hodná jest potrestání.“ Zlatomíl dí: „Však víte, jak se onen štědře ukázal, hoden jest zastání.“ Darober: „Tak jest, nevděční bychom byli, kdyby pře jeho zespod měla zůstatí (*měla zůstat nepovšimnutá*).“ Nezkus dí: „Já podobného příkladu nevím: co zasloužila, nechť trpí.“ Malověd: „Já tomu nerozumím, jak usoudíte, dávám své povolení.“ Ledabyl: „Jakkoli, já ke všemu přistupuji.“ Nedbal: „Pakli té pře odložiti chceme? Snad se to dále potom samo ukáže?“ Kvapil: „Nic, za chuti (*rychle*) ať jest ortel!“ Pan sudí: „Ovšem: na koho se nám třeba ohledati? Co právo chce mít, to musí jít.“ A vyvstav, učinil výpověď: „Poněvadž ta štěbetná žena v tak neslušné věci se dává, že všelijak o lidi dobré se otírá, k zkrocení nevážného jejího jazyka a na příklad jiným ať se jí 40 poličku bez jednoho dá, ta se jí výpověď činí.“ Tu Sok s prokurátorem a svědky poklonivše se, z spravedlivého nálezu (*za spravedlivý rozsudek*) poděkování učinili: a Sprostnosti to též poručeno. Ale ona v pláč a spínání rukou se vydala. Protož, že práva neuctila (*právu neprokázala čest, tj. nepoděkovala za rozsudek*), přiostriti (*naložiti s ní ostřeji*) ji rozkázali, a pochytit k kázni (*k potrestání*) vedli. Kterouž ji stalou křivdu já vida a zdržeti se nemoha, zkřikl jsem hlasem: „Ach jestližeť takoví všecko v světě soudové bývají, pomozí mi, Bože všemohoucí, ať já ani soudcem nejsem, ani se s žádným nesoudím!“ „I mlč, ztřeštěnce,“ řekl, vlože mi na ústa pěst, tlumočník: „přisahámť, že se téhož, ne horšího-li něčeho domluvíš.“ A aj, Sok s Pochlebou

evropský
sociální
fond v ČR

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

svědky proti mně obváděti začnou: a já to znamená a lekna se, nevím, jak jsem odtud, sotva ducha popadáje, vyletěl.

Prokurátorů převrácenost

(6) Když pak sobě tu před tou soudnicí (*soudním domem*) vydychuji a oči protírám, vidím mnohé s rozepří k soudu přicházeti, an každému ihned prokurátoři (Darmotlach, Pochleba, Křivoved, Právotah a jiní) vstříc běžíc, ku posloužení se ofěrovali (*nabízeli se*), nějakou kdo má při nejprv, než jaký vaček, nahlédajíce. Každý pak svůj zákon (čehož jsem mezi teology nebyl spatřil) při sobě pilně nosil a do něho tytýž (*opakovaně*) nahlédal. Na nichž na některých exemplářích nápis jsem viděl: **Žravá hryzení zemská**; na některých zase: **Dravá šizení zemská**. Ale se již více na to hleděti nechtělo, šel jsem vzdychaje odtud.

Žiwot Soldátŕký proŕstopáŕŕný

(7) Wygdauce odtud gdeme hlauběgi tam, a až na Ryňk, kdež ag lidj těch železem přioděných, rohy a pazaury magjcých, a haufně gedněch k druhým zpřipjnaných, ŕtáda widjm: ležjcých v gakýchŕ Koryt a Dčberů, do nichž ŕe gim gjŕti a pjtí ŕypalo a ljlo, a oni geden přes druhého chlemtali a ŕloпали. Y řekl ŕem: Co ŕe pak tu Wepřowé na gatku krmj? widjm ŕyc lidŕkau twárnoŕt, než ŕwiňŕké činy. To geŕt pohodlj toho Stawu, dj Tlumočnjk.

Komenského Labyrintem vrcholí staročeská alegorická a satirická literatura.

Za domácí úkol si přečtete ukázky a udělejte si několik poznámek k následujícím úkolům.

- *Které konkrétní společenské stavy (která povolání) poutník pozoruje?*
- *Jaká je role tlumočnicka (průvodce Všežvěda) v první ukázce? (Všimněte si, jak poutníka dále v textu oslovuje.)*
- *Jak vidí situaci hlavní hrdina sám? (Vyjděte z druhé ukázky.)*

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- *V souvislosti se třetí ukázkou si uvědomte funkci brýlí: jeden z průvodců (Mámení) je nasadil poutníkovi tak, aby vše viděl zkresleně. Ten si však brýle poopravuje: z jakého důvodu?*
- *Které motivy lze považovat za projevy hyperboly a současně až jisté grotesknosti textu? Orientujte se podle charakteristiky literárního termínu a uveďte, proč tohoto uměleckého prostředku autor používá.*

Grotesko - estetická kategorie, která vzniká spojováním protismyslných a až do paradoxu deformovaných prvků, a to se satirickým záměrem. Spojuje komično a tragično.

- *Jaká role protagonistů se potvrzuje ve čtvrté ukázkě?*
- *Rozdělte si text páté ukázky nejprve do hlasů podle vystupujících postav a přečtěte si alespoň jeho část nahlas. (Můžete se jej pokusit po předchozí přípravě zahrát.)*
- *Odovězte dále na otázku, jaké jsou zde typické projevy alegorie (zopakujte si tento 1 termín za textem z Nové rady): kdo je v této ukázkě např. obžalován? Která jména soudců vám zdají ve vztahu k jejich replikám případná? (Doložte to citací z textu.) Povšimněte si zde ještě jazyka soudců: jak se liší jejich řeč ve chvíli, kdy se soukromě radí a kdy vynášejí rozsudek? Co takové vystižení rozdílu prozrazuje o uměleckém mistrovství Komenského?*

Alegorie (jintaj) – vyjádření obecných představ prostřednictvím konkrétních obrazů. Ve starší literatuře velmi častý způsob zobrazení skutečnosti, kterou autor nemůže nebo nechce (i z důvodu vyššího stylu a umělecké prestiže) vyjádřit přímo. Alegorie obsahuje dvě hlavní významové roviny: 1. konkrétní plán (zdrojem bylo jiné literární dílo, někdy aktualizované narážkami na

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

GYMNÁZIUM
PRACHATICE

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

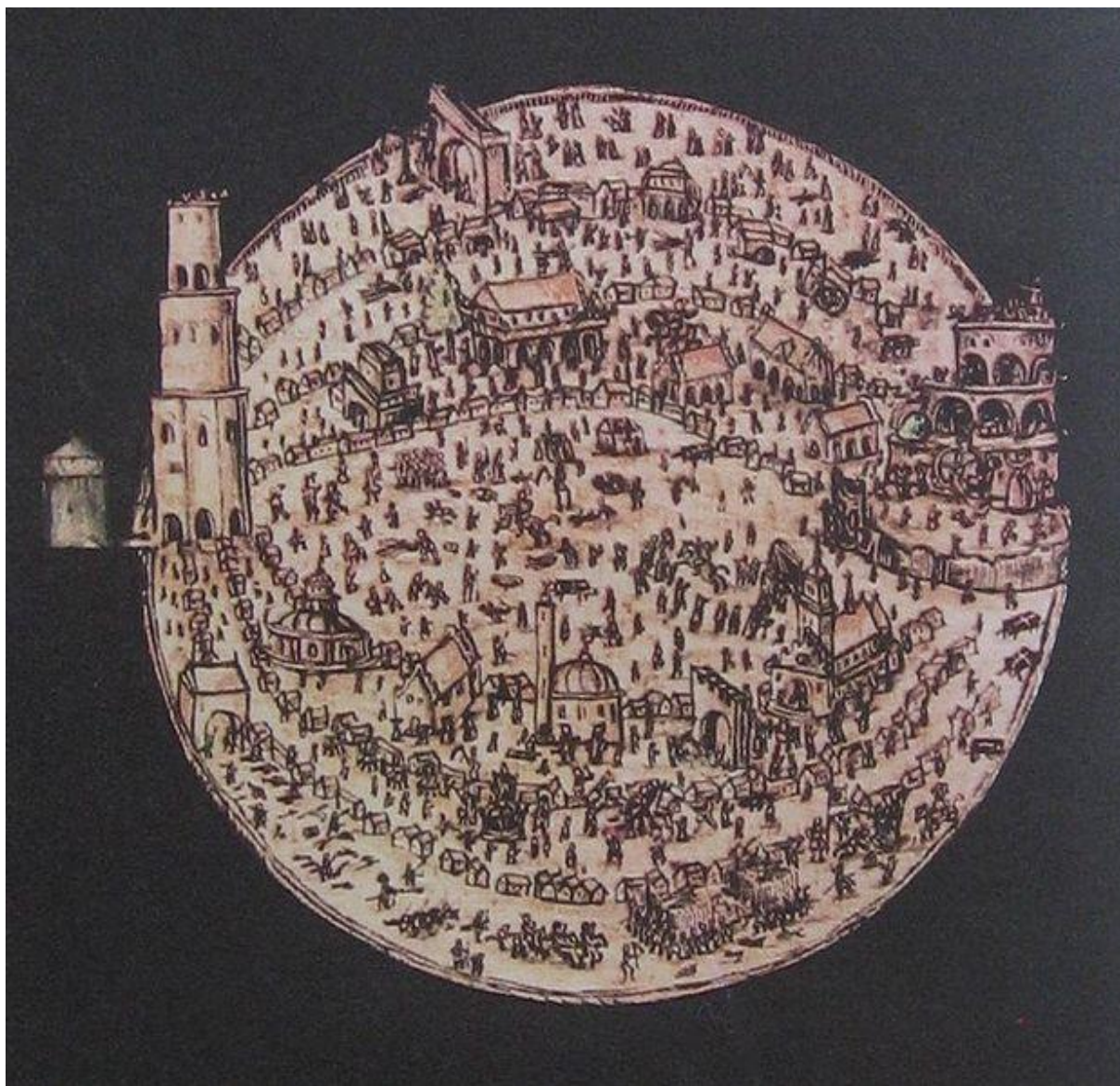
dobovou realitu); 2. symbolický plán (teologický, filozofický a mravní, které se vzájemně prolínají). Alegorie využívá mnohdy personifikace (zosobnění abstraktních pojmů). Typickým alegorickým žánrem je např. bajka.

- *Tituly právních spisů jsou v šesté ukázce parodovány souslovími, která jsou vytištěná tučně. K čemu tato parodie odkazuje? (Co je pro nespravedlivé soudce „nejvyšším zákonem“, který rozhoduje o výsledku sporů?)*
- *Vraťte se na začátek textu a znovu si přečtěte úplný název díla. Jaké mělo dílo vyústění? Kde hledá autor východisko, útočiště a oporu?*
- *Pokuste se o orientaci v sedmé ukázce (vytištěné původním pravopisem). Přečtěte ji nahlas. Pokuste se vysledovat zákonitosti tehdejšího pravopisu.*

Téma k diskusi: Je Komenského Labyrint stále aktuální, nebo nemá dnešnímu čtenáři co sdělit? Obhajujte svůj názor.

Podívejte se pozorně na následující obrázek. Jde o vyobrazení města z Komenského Labyrintu z roku 1623, kterým Poutník prochází. Jedná se opět o alegorii: město = _____ (doplňte). Jak bylo toto město (i skutečná středověká města) organizováno? Popište obrázek, vyučující doplní Komenského alegorické obrazy a názvy.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

(Pro zájemce o literaturu: Ludvík Kundera napsal scénář pro dramatisaci Labyrintu, kterou zinscenovalo brněnské Divadlo Husa na provázku.)